

II. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ

TOPLUM VE GÖÇ

20-21-22 Kasım 1996

MERSİN

T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ
DERNEĞİ

Bu yayının 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre her hakkı Sosyoloji Derneği ve Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'na aittir. Gerçek veya tüzel kişiler tarafından izinsiz çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

ISBN 975 – 19 – 1798 – 0

D.İ.E. Yayın No: 2046

Sosyoloji Derneği Yayın No: 5

Bu yayındaki bildirilerin sorumluluğu yazarına ve/veya kuruluşuna aittir.

Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası - Ankara, Ađustos 1997
MTB : 97 – 1404 – 1050 Adet

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Önsöz	III
Sunuş	V
Açılış Konuşmaları	
Prof.Dr.Birsen GÖKÇE	
Sosyoloji Derneği Başkanı	3
Prof.Dr. Vural ÜLKÜ	
Mersin Üniversitesi Rektörü	8
Prof.Dr. Hamit FİŞEK	
Türkiye Bilimler Akademisi Temsilcisi	10
Şenol ENGİN	
Içel Valisi	13
Taha AKYOL	
Gazeteci- Yazar	16
Açılış Tebliği	
Prof.Dr. Bozkurt GÜVENÇ	
Cumhurbaşkanı Baş Danışmanı	21
Belediye Başkanları Paneli	
Aytaç DURAK	
Adana Belediye Başkanı	29
Okan MERZEÇİ	
Mersin Belediye Başkanı	32
Mehmet BAHÇIVAN	
Urfa Belediye Başkanı	35
Devlet İstatistik Enstitüsü Tebliği	
1980-1985 ve 1985-1990 Sayımlar Arası Dönemlerde Türkiye'de İç Göçler	41
Kongrede Sunulan Bildiriler	
Göç, Nedenler ve Sonuçlar	
Karayollarının Teknoloji ve Çevre Etkileşimi:Arazi Kullanım ve Nüfus Hareketleri	
Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU	65
Kalkınma Projelerinin Bir Sonucu Olarak Göç: Boyabat Barajı Örneği	
Doç. Dr. Yıldız ECEVİT	72
Köyün Çekiciliği-Kentin İticiği	
Yrd.Doç Dr. Nurgün OKTİK	81
Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kırısıcık İlçesi Örneği	
Yrd. Doç. Dr. Gülsen DEMİR	85
Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler	
Yrd. Doç. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL	95
Göç Doğal Kaynaklar İlişkisine Çevre Güvenliği Açısından Bir Bakış	
Dr. Meral DİNÇER	101
Terör ve Göç	
Dr. Mustafa GÜNDÜZ, Arş. Gör. Nalan YETİM	109

	Sayfa
Göç ve Kentleşme	
Kentleşme ve Konut Politikaları Açısından Yeni Yerleşmeler Prof. Dr. Cevat GERAY	119
Kentleşmenin Neden Olduğu Fiziksel ve Toplumsal Çürüme Karşısında Kentsel Yenileme Uygulamaları Prof. Dr. Esin KÜNTAY	131
1878-1900 Yılları Arasında Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçlerin Anadolu'daki Sürekli Yerleşme Yerleri ve Toplumsal Yapıya Etkileri Prof. Dr. Faruk KOCACIK	137
Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler Prof. Dr. İhsan SEZAL	147
Yeni Bir Göçmen Türü: Türk Üniversitelerinde Yabancı Uruklu Öğrenci Olmak Yrd. Doç. Dr. Ali ÇAĞLAR	152
Banliyöleşme ve Kent İçi Göç:Ankara'nın İki Toplu Konut Banliyösünün Karşılaştırılması Arş. Gör. Erol DEMİR	163
Türkiye'de İç Göçler ve Anomik Kentleşme Yrd. Doç. Dr. Vehbi BAYHAN	178
Türkiye'de Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi Filiz DOĞANAY.....	194
Bursa'da Meskun Bulgaristan Göçmenlerinin Ekonomik Durumları Üzerine Bir İnceleme Dr. Nesrin TÜRKARSLAN	206
Başka Bir Göç veya Türkiye'de Yabancı Olmak Arş. Gör. Yıldız Akpolat DAVUD	211
Kültürel Kimlik	
Türkiye'de Etnik Kimlik ve Etnik Gruplar Prof. Dr. Ayşe GÜNEŞ AYATA	221
Göç ve Kimlik Yrd. Doç. Dr. Selahattin ERHAN	231
Göç, Din ve Asimilasyon Yrd. Doç. Dr. Adnan GÜMÜŞ	243
Göç, Kimlik ve Taraftarlık Yrd. Doç. Dr. Nefise BULGU, Yrd. Doç. Dr. Ziya KORUÇ	252
Tarikat ve Göç Yrd. Doç. Dr. Fulya ATACAN	259
Göçmenlerde Sosyal Hareketlilik ile ilgili Beklentilerin Din Görüşü ve Cinsiyete Göre Farklılaşması; Ankara'dan Bir Örneklem Dr. Sibel KALAYCIOĞLU	264
Göçmenlik, Mültecilik, Yeni Bir Kültürel Yaşam ve Sonrası Dr. Belkıs KÜMBETOĞLU	271
Göç ve Metodolojik Tartışmalar	
"Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göç" Konusunda Yapılmış Çalışmaların Metod Açısından Değerlendirilmesi Prof. Dr. Birsen GÖKÇE	283
Göç ve Hareket Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ	292

Kentleşme ve Kent Kimliği	
Göç ve Bütünleş(e)me/me Sorunu Nazilli'de "Gelen Nüfus" ve "Yerli Nüfus" Açısından Sosyal Bütünleş(e)me/me Sorunu (Sempati ve Antipati mi? Empati ve Mobilite mi?)	
Yrd. Doç. Dr. Halil MUTİOĞLU	297
Şehirli Olmak yada Köylü Kalmak: Kentteki Kır Göçmeninin Kendini Tanımlaması olayı	
Yrd. Doç. Dr. Tahire ERMAN	303
"Kentleşme", Geleneksel-Modern Geriliminde Kimlikler	
Ernur GENÇ	308
Doğu-Güneydoğu Anadolu ve Göç	
Doğu Aşiretlerinde Göç Olgusu ve Bunun Doğurguları	
Prof. Dr. Ali GÜLER	321
Doğu Anadolu Bölgesinde Zorunlu Göç Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi:Van Örneği	
Doç. Dr. Ahmet BİLGİLİ, Yrd. Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN	
Arş. Gör. Celil GÜNGÖR	327
Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması ve Aile Kurumunun Etkileri:Sivas Örneği	
Yrd. Doç. Dr. Metin EROL, Yrd. Doç. Dr. Nesrin ÖZDEMİR	
Arş. Gör. Güney NAİR	339
Zorunlu Göç ve Bir Kent:Diyarbakır	
Yrd. Doç. Dr. Atilla GÖKTÜRK	356
Güneydoğu Anadolu ve Göç	
Göç Olgusu ve Doğu Anadolu	
Yrd. Doç. Dr. Sevil ÖNER, Yrd. Doç. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU	371
Sivasta Kentleşme İşsizlik ve Göç	
Yrd. Doç. Dr. Meral SAĞIR	379
Göç ve Siyaset	
Sivasta Göç Olgusunun Siyasal Katılma Üzerine Etkileri	
Prof. Dr. Vahap SAĞ, Yrd. Doç. Dr. Nevzat GÜLDİKEN	
Arş. Gör. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ	393
Türkiye'den İsrail'e Göç Eden Yahudiler: Toplumsal Neden ve Sonuçları	
Yrd. Doç. Dr. Hale OKÇAY	424
Kentsel Toplumda Anomi Yabancılaşma Olgusu Kente Göç Edenlerin Alternatif Çözümü:Hemşehri Birlikleri	
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin BAL	431
Hemşehri Derneklerinin İçerdiği İletişimin Yapısı	
Yrd. Doç. Dr. Dilek ÇİFTÇİ YEŞİLTUNA	441
Kent Dayanışma ve Hemşehrilik Dernekleri	
Dr. Engin ÖNEN	450
Yerel Yönetimler, Temsil ve Demokrasi: İzmir Büyükşehir Belediye Meclis Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma	
Arş. Gör. Bekir BALKIZ	459

Göç ve Ekonomi

Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücü Üzerine Etkileri Prof. Dr. Önal SAYIN	477
Şanlıurfa Tarım Reformu Uygulama Bölgesindeki Seçilmiş Bazı Köylerin Toplumsal Yapıları Üzerine Bir Araştırma Prof. Dr. Mustafa SOYSAL	486
İç Göçün Unutulan Kaynakları Tarımsal Farklılaşma ve Dönüşüm Dinamikleri: Doç Dr. Mehmet C. ECEVİT	493
Kapitalist Dönüşümler Cinsiyete Dayalı İş Bölümü ve Göç Yrd. Doç Dr. Nilay ÇABUK	502
Göç ve Kent İşsizliği Arş. Gör. Özlem IRMAK	510

Göç, Aile ve Kadın

Göç ve Gençlik Doç Dr. Vildan AKAN	521
Göç ve Yaşlının Toplumsal Konumu:Ankara Yaşlı Danışma Merkezinde Bir Çalışma Doç. Dr. Aylin Görgün BARAN	533
Köyden Kente Göçün Ailenin Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri Üzerine Etkileri Yrd. Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN	546
Evlilik Göçü Yrd. Doç. Dr. İnci USER	556
Almanya'dan Geriye Göç ve Kadın Dr. Helga RITTERSBERGER TILIÇ	564
Büyük Kentle Bütünleşme Sürecinin Aile Kurumuna Etkileri Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Yaraman BAŞBUĞU	573
Şanlıurfa Kırsal ve Kentsel Alanda Kadın Odaklı Çok Amaçlı Toplum Merkezi Pilot Uygulaması (Çatom) Aygül FAZLIOĞLU, İbrahim TUĞRUL	580

Göç ve Eğitim

Ulusal ve Uluslararası Göçün Eğitimsel Sonuçları Prof. Dr. Mahmut TEZCAN	591
Hızlı Kentleşmenin Eğitim Politikaları Üzerine Etkileri Prof. Dr. Ercan TATLIDİL	598
Kentte Gelenlerin Eğitim İhtiyaçları Doç. Dr. Reşide KABADAYI	605
Göç ve Çalışan Çocukların Sorunları Arş. Gör. Neriman AÇIKALIN	615

Göç ve Sağlık

Kentleşme Sürecinde Sağlık Problemleri ve Politikaları Doç Dr. Sevinç ÖZEN	623
Kente Göç Eden Kadınların Aile Planlaması İle Tutumları:Ümraniye Örneği Yrd. Doç. Müzeyen GÜLER	629
Mersin'e Göç Etmiş İnsanların Sağlık Koşulları Üzerine Bir Çalışma Yrd. Doç Dr. Sezgin KIZILÇELİK	657

	Sayfa
Tıp Etiği Açısından Göç ve Sağlık Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU	667
Kentleşme Sürecinde Kadının Sağlık Eğilimleri Arş. Gör. Nurşen ÖZÇELİK	672
Göç, Tarih ve Kültür	
Çok Partili Hayata Geçiş ve Yeni Siyasi Yapılanmanın Toplumsal Hareketlilikte Meydana Getirdiği Değişim Yrd. Doç. Dr. Hürriyet KONYAR	679
Türk Sinemasında Göç Sorunu Doç. Dr. Kurtuluş KAYALI	688
XVIII. Yüzyılda Osmanlı Cemiyetinde "Göçerler"ın Köy ve Şehir Hayatına Etkisi Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜLER	694
Kongre Değerlendirmeleri	707
Kongreye Gönderilen Telgraflar	729
Dizin	737

GÖÇ VE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SORUNLARI

Arş.Gör. Neriman Açıklan*

Nüfus hareketliliği ve bu hareketliliğin doğurduğu sonuçlar bir ülkede sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan önemli değişimlere yol açar. Bu hareketliliğe katılan insanlarda, yaşamlarını sürdürebilecekleri bir iş, barınabilecekleri bir ev edinebilmek kadar, kendilerine yabancı bir kültüre uyum sağlama güçlükleri de çekerler. Özellikle son on yılda hızlanarak artan Mersin'e göç olgusu, yeni bir çevreye uyum sağlayabilme olanaklarının hazırlanması ve sürdürülmesinde aile bireylerinden herbirini bu sürece farklı bir açıdan katmaktadır.

Bir yerden bir yere her ne sebeple göç edilmiş olursa olsun, göçle gelinen yerde bambaşka koşullarla yaşam mücadelesi verme uğraşındaki aile bireylerinden herbiri kendisine düşen görevleri yerine getirmek zorundadır; ve çoğunlukla bu mücadele asgari düzeyde de olsa geçimlerini sağlayabilmekten öteye geçmemekte, kentin sunduğu olanaklar bu insanlara çok uzak kalmaktadır. Kentteki niteliksiz işgücü kaynağını oluşturan bu insanların yaptıkları işlerden aldıkları ücretler aile bireylerinin geçimlerini sağlamaktan çok uzak kalmaktadır. Bu durumda ailede çalışabilecek durumda olan diğer kişilerin ekonomik katkısı zorunlu hale gelmektedir. Geleneksel değerlerin ağır bastığı ve kadına söz hakkı tanınmadığı bu ortamda, ailede, aile reisinden sonra - bazen de sadece en uygun kişiler- çocuklar olmaktadır.

Ailenin gelirine katkıda bulunmak ya da tümüyle ailenin geçimini üstlenmek zorunda kalan çocukların yaptıkları işlerde tek amaçları para kazanmak olduğundan, yapılan işin niteliği, çocuk üzerindeki etkileri, uzun vadede çocuğun çalışmasının çocuk üzerinde doğuracağı sonuçlar üzerinde durulmamaktadır.

Bu çalışma kapsamında hedef kitle olarak alınan Mersin'e göç etmiş ailelerin çalışan çocuklarının eğitim sorunları sadece örgün eğitim açısından değil, aile, okul, arkadaş grubu çalışma ortamı ve koşullarının da çocuğun kişiliğinin oluşması ve davranış biçimlerinin belirlenmesindeki etkileri üzerinde durulacaktır. Konu bu açıdan ele alındığında, bu çalışma bağlamında eğitim kavramından anlaşılan, kişinin yetişkin bir birey kimliği oluşturabilme olanaklarını kullanabilme sürecidir.

Çocuk çalıştırılması olgusu, ülkedeki ekonomik az gelişmişlik doğrultusunda işsizlik, yoksulluk ve düşük gelir düzeyi ile doğrudan ilgilidir. Ailedeki işsizlik ve düşük gelir düzeyinin önemli sonuçlarından bazılarıysa güç koşullarda, altyapısız konutlarda sürdürülmeye çalışılan yaşam, sağlıksız beslenme, sağlık olanaklarından yararlanamama, çocukların öğrenim olanaklarından kısmen yararlanabilmesi ya da hiç yararlanamaması, kentten yalıtılmışlık duygusu, aynı güç koşulları paylaşan insanlardaki kente yabancılaşma ve kadercı bir eğilime sahip olmalarıdır. Bu işsizler kitlesinin

* Mersin Üniv.Sosyoloji Bölümü

önemli bir bölümünü göçle kente gelmiş insanlar oluşturmaktadır. Göç etmeden önce genellikle tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaya çalışan ve bu nedenle kentte yaşamlarını sürdürebilecekleri işler için gerekli vasıfları taşımayan bu kitle, kentte çoğunlukla inşaat sektöründe ya da seyyar satıcılık yaparak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Sigortasız ve günlük ihtiyaçlarını bile karşılamakta yetersiz bir ücret karşılığı çalışan bu insanların aç kalmadan ayakta kalabilmeleri ancak diğer aile bireylerinin de aile geçimine katkıda bulunması olarak sağlanmaktadır.

Bu çerçevede Mersin ili sınırları dahilinde 1996 yılı Haziran-Ekim ayları arasında çalışan çocuklara yönelik bir alan araştırması yapılmıştır. Küçük sanayide ve sokakta çalışan 6-15 yaş grubu toplam 253 çocuğa anket ve mülakat yoluyla sorular sorulmuştur. Ayrıca yoğun göç almış mahallelerdeki 50 aile ve 5 ilkokulda gözlem ve mülakat yoluyla çocukların sorunlarına ilişkin ipuçları elde edinilmesine çalışılmıştır.

Çalışmanın amaçlarından bir tanesi Mersin ilindeki göç olgusunun, göç etmiş ailelerin çocukları üzerindeki etkilerinin saptanmasıydı. Bu bağlamda en çarpıcı sonucu çocukların köken itibarıyla dağılımı vermiştir; örneklem grubundaki 153 sokakta çalışan çocuktan bu grup içinde % 100'ü toplam örneklem grubunda ise % 79.4'ü Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli ailelerin çocukları oluşturmaktadır. Küçük

sanayi işletmelerinde çalışan çocukların ise % 50.5'i Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli iken % 25.7'sini Mersin kökenli ailelerin çocukları; % 23.8'ini ise Mersin'e diğer illerden göç etmiş (Niğde, Hatay, Adana, Aksaray) ailelerin çocukları oluşturmaktadır. Örneklem, tesadüfi olarak oluşturulmasına karşın göç olgusunun çocuk emeğinin kullanılmasında önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Toplam örneklem grubu içinde Mersin kökenli ailelerin çocuklarının oranı 253 çocuktan 26'sı yani % 10.3'ünü oluşturmaktadır. Küçük sanayide çalıştırılan çocukların aile geçimine katkıda bulunmak kadar, daha da önemlisi bir meslek sahibi olmaları amaçlanırken, sokakta çalışan çocukların doğrudan ailelerinin geçimine katkıda bulunma ya da tümüyle ailelerinin geçimlerini sağlama zorunlulukları vardır.

Çalışma yaşamında olmamaları gereken bir yaşta kendilerini çalışma ortamında bulan çalışan çocuk bu süreçte önemli zararlar görmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler ışığında, birbiriyle yakından ilintili olarak, çalışma yaşamının çocuk üzerindeki etkileri şöyle açıklanabilir:

a) Örgün Eğitim Olanaklarından Yararlanamayan Çocuk

Örneklem grubunu oluşturan çocuklar aşağı sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden gelmektedirler; babalarının % 24.9'u, annelerinin ise % 75.5'i okuma-yazma bilmemekte, ilkokul mezunu oranı ise sırasıyla % 53.8'i ve % 15.4'ü göstermektedir. Annelerinin herhangi bir işte çalışmadığını söyleyen çocukların, babalarının % 45.5'i inşaat işçisi, % 10.7'si seyyar satıcı, % 9.9'u işsiz ve diğer olarak belirtmişlerdir. Büyük ölçüde çocuklarının ekonomik katkısına ihtiyaç duyan bu ailelerin, örgün eğitim olanaklarından çocuklarını yararlandırma olanakları olmadığı gibi, eğitimin sonuçlarından beklenti düzeyleri de çok düşüktür, ya göçle birlikte geldikleri Mersin'de çocuklarını okula tekrar

kaydettirmeme, ya sadece ilkokul diploması alma amacıyla okula gönderme ya da daha da kötüsü nüfus kaydı bile olmayan (% 10.3) çocukların okulla tanışma imkanlarını hiç bulamadıkları görülmüştür. Burada belirtilmesinde yarar vardır ki, örneklem grubunun % 98'ini erkek çocuklar oluşturmaktadır, aileler ve öğretmenlerle yapılan görüşmelerde kız çocuklarını eğitim olanaklarından yararlandırmada ekonomik güçlükler, ailelerin tercihini erkek çocuklarından yana kullanmalarına neden olmaktadır, bu nedenle araştırma sonuçlarına göre kız çocuklar içinde nüfus kaydı olmayanların oranının daha fazla olduğu tahmin edilebilir, kaldı ki, görüşme sonuçları ailelerin bir çoğunda resmi nikahın yapılmadığını ortaya koymuştur. Aileler çoğunlukla bir ya da iki odalı evlerde yaşamakta, çocuk -eğer çalışma saatleri dışında fırsat bulursa- zaten oldukça kalabalık olan bu ortamda okulda verilen ödevlerini yapma olanağı bulmaktadırlar. Araştırma bulguları çocukların % 59.3'ünün eğitime devam etmediği sonucunu ortaya çıkarmıştır, bu grup içinde % 10.3'ünü hiç okula gitmeyenler oluşturmaktadır, ilkokul mezunlarının oranı ise % 37.2'dir. Evinde verimli ders çalışma ortamı bulamayan bu çocuklar zihinsel gelişimlerinde önemli rol oynayan, yaşlarının gereği oyuncakları bulma ve oyun oynama olanaklarından da uzaktırlar; kaldı ki, kendilerini 'çocuk' olarak dahi kabul etmemektedirler (Kazancını tartıcılık yaparak temin eden çocuk oyuncaklarla dolu vitrin yerine kolunun altındaki eski bakülüyle vitrindeki pırl pırl yeni basküle imrenerek bakmakta). Ana-babaların, çocukların geleceğinin belirlenmesinde eğitim seviyelerinin de etkisiyle, çocuklarının dersleriyle ilgilenme, onlara yardımcı olma, motivasyonlarını artırma gibi çabaları çok azdır. Evde ders kitapları dışında -bazen ders kitaplarının da bulunmadığı- herhangi bir kitap göremeyen, kitap okuyan yetişkin bir modelle karşılaşamayan çocukta çoğunlukta okula karşı bir ilgisizlik oluşmaktadır. Sosyo-kültürel düzeyi düşük ailelerde, çocukların düzgün cümle kurma, kelime hazinelerini geliştirecek, merak ve öğrenme isteği oluşturacak ortamlar bulunmamaktadır. Bu olumsuz etkenlerin yanısıra örneklem grubundaki çocuklardan Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli çocukların % 18'i okulda dil problemi yaşadıklarını, özellikle Türkçe derslerinin iyi olmadığını, bazı çocuklarsa Türkçeyi okula başlamalarıyla birlikte öğrenmeye başladıklarını belirtmişlerdir; çocuklarla yapılan mülakatlardan anlaşıldığı üzere evlerde aileler ya ana dilleriyle birlikte Türkçe ya da yalnızca ana dillerini konuşmaktadırlar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli çocuklardan anneleri Türkçe bilmeyenlerin oranı % 48'dir. Çoğu zaman ders kitaplarını dahi alamayan bu çocuklardan % 69.2'si ders kitapları dışında kitap okumadıklarını % 26.1'i ise öğretmenlerinin verdiği hikaye kitaplarını ve dini kitapları okuduklarını belirtmişlerdir; önemli bir grubun kuran kursuna giden bu çocuklarda, kaderci ve kurs hocasının kendilerine öğrettiklerini koşulsuz bir kabullenme eğilim içinde oldukları gözlenmiştir.

Örneklem grubu içindeki çocuklar oturdukları semtler, gittikleri okullar ve çalıştıkları ortamlar itibariyle benzer sosyo-ekonomik koşulları paylaşmaktadırlar. Bu çocuklardaki ortak eğilim televizyonda şiddet filmleri (I. sırada ve % 85.8 oranıyla), Türk filmleri (II. sırada ve % 81 oranıyla) izleme, kaderci, ezilmişlik, umutsuzluktan sözeden arabesk müzik hayranlığı olduğu gözlenmiştir. Çocuklar, kendi aralarındaki oyunlarında filmlerde gördükleri kahramanları model almakta, saldırgan tavırlar sergilemekte ve kelime hazinelerinin oluşmasında bu filmlerin etkisinde kalmaktadırlar. Çocukta öğrenme biçimlerinin deneme-yanılma, taklit, özdeşleşme yollarıyla

gerçekleştiği gözönüne alındığında bu çocukların aile, yakın çevre ve TV'nin etkilerinin kaçınılmaz sonuçları pek olumlu görülmemektedir.

Çocuğun -örneklem grubu içindeki okula devam eden çocuklar için- etkileşim içinde olduğu diğer bir ortam da okuldur. Araştırma kapsamı içinde yoğun göç almış beş ayrı semtten seçilen beş ilkokulun yönetici ve öğretmenleriyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan okullardaki öğrencilerin % 90 ya da daha fazlasını göç etmiş ailelerin çocukları oluşturmaktadır; sınıfların kalabalığı öğretimi zorlaştıran etkenlerden biridir, ortalama 60-65 kişilik sınıflarda, günde ortalama 10 öğrencinin devamsızlık gösterdiği ve okulun yeterli araç-gerece sahip olmadığı gibi çocukların da çoğu zaman kitap-defterleri olmadan okula geldikleri belirtilmektedir. Çocuklarla da yapılan görüşmelerde okula devamsızlık nedenleri arasında okulun para kazanmayı dolayısıyla evi geçindirme görevlerini engellediği ya da okul için gerekli araç-gereci alabilecek parayı kazanmak için devamsızlık yaptıklarını belirtmişlerdir. Göçten önce yaşadıkları yerde okul olmayan aileler, çocuklarını göç ettikleri yerde yaşları ilerlediği için okula ya hiç kaydettirilmemekte ya da genellikle sadece erkek çocuklarını kaydettirmektedirler, kız çocukları erken yaşta evlendirme eğiliminin ağır bastığı, ailelerle yapılan mülakatlarda belirtildiği gibi, öğretmenler de bu sonucu destekleyici bilgiler vermişlerdir. Ailelerde çocuklarının eğitim yoluyla geleceklerini belirleme umudu çok düşüktür, eğitimden tek bekledikleri, çocuklarının okuma-yazma öğrenmeleri ya da çırak olabilmeleri için zorunlu olan ilkokul diplomasıdır. Okula ilgisiz ve devamsız öğrencilerin ilkokul diploması alabilmesinde okuma-yazmayı ve dört işlemi öğrenmelerini ölçüt aldıklarını belirten öğretmenler, eğitimin kalitesinin yükseltilmesinde ellerinden birşey gelmediğini belirtmişlerdir. Yetersiz beslenme, çocuğun okulu değil çalışmayı birinci planda tutması da önemli başarısızlık etkenlerindedir. 'Hem çalışıp-hem okumanın zorlukları nelerdir?' sorusuna okuyan çocuklar içinde % 79'u 'sorun olmuyor' yanıtını vermişlerdir; çünkü okulda verilen ödevler çoğunlukla yapılmamakta, okulda geçen zaman maddi kayıp olarak değerlendirilmektedir. Küçük sanayide çalışan çocukların % 97'si ileride usta olmayı hedeflerken, sokakta çalışan çocukların % 29.9'u okula gitmedikleri için ya da ileride bırakmak zorunda kalacaklarından 'hiçbirşey olmalarına imkan olmadığını' belirtmişlerdir. Bu veriler, özellikle sokakta çalışan çocukların, umutlarını, yaşam sevinçlerini yitirmiş oldukları sonucunu ortaya koymuştur.

b) Duygusal Olarak İstismara Uğrayan Çocuk

Çalışarak örgün eğitim olanağından yoksun kalan çocuklar aynı zamanda psikolojik ve sosyal baskılar altında da kalmaktadırlar. Bu açıdan, sokakta ve küçük sanayide çalışan çocuklar arasında bazı farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Küçük sanayide çalışan çocuklar, ileride bir meslek sahibi olma umuduyla ve işi öğrenme isteğiyle, 'işe yardımcı', üretimde bir yerleri olduğu duygusunu hissederken, sokakta çalışan çocukların günlük kazançları daha fazla olmasına rağmen geleceğe aynı umut ve güvenle bakmamaktadırlar. Çocuğun saygınlık gereksinimine ihtiyaç duyduğu ve kimliğini oluşturma sürecini en yoğun biçimde yaşadığı bu dönemde kendini nasıl algıladığı ve 'diğerleri'nin kendisini algılama biçimi üzerine düşünceleri önem taşımaktadır. "Her birey, bir öz-saygı ihtiyacı duyar. Benliğin gelişmesinde, diğerlerinin ve kendinin gözünde

değerli olmak, sosyal olarak tanınmak ve onay görmek temel bir faktördür. Benin güvenlik içinde gelişmesi, kendini sevmeye ve kabul edilmeye layık bulmaktan geçer (Bilgin, 1995, s.241). Evde ana-babası, okulda öğretmeni, işinde ustası, sokakta zabıta, polis, birşeyler satmak için zorladıkları insanlar tarafından aşağılanma, hatta dövülme, kendilerini değersiz, önemsiz hissetmelerine yol açacak davranışlara maruz kalan çocukta, kendine ilişkin düşünceleri bu yakın çevresinin onu algılayış biçimi çerçevesinde oluşmaktadır "Cooley'in ifade ettiği gibi 'çoğu durumda, sosyal referans bizim benliğimizin bir diğer zihin tarafından değerlendirilme tarzına ilişkin imajiner bir fikir biçimindedir ve kendi öz-saygımız, bu diğer zihne affettiğimiz yargıya ilişkin tutumumuz tarafından belirlenir. Bu tipte bir sosyal ben, yansıma-ben veya ayna-ben olarak isimlendirilebilir" (Bilgin, 1995, s.214).

Aileler geleneksel ve dini değerlerine bağlı olarak çok çocuk sahibi olma eğilimindedirler. Örneklem grubundaki çocukların % 54.9'u (5-7) kardeş sahibidirler. Dayanın bir norm haline geldiği bu ailelerde, çocukların % 70'i ailelerinin kendilerini cezalandırma biçiminin dayak olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda çocuklar göç nedeniyle yaşadıkları değer farklılıklarının yarattığı değer çatışmaları, yabancılaşma yanında aile, okul çalışma ortamlarının da etkileri nedeniyle uzun vadede isyankar, içe kapanma ya da saldırgan ve toplumsal uyumsuzluk davranışları göstermelerine neden olmaktadır.

c) İşin Kendisinden Kaynaklanan Nedenlerle Zarara Uğrayan Çocuk

Küçük sanayide çalışan çocukların büyük kısmı erken yaşlarda simitçilik, boyacılık v.b. gibi işler yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu çocukların umudu gelecekte bir meslek sahibi, usta olabilmektir, ancak yapılan gözlemler ve görüşme sonuçları çocukların sadece bedensel işlerde ve ucuz işgücü olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Sigortasız, bedenlerine ve yaylarına göre çok ağır koşullarda, pis ve riskli işlerde haftalık 300-800.000 TL. arası para karşılığında çalıştırılan bu çocukların gelecekte bir mesleği yürütebilecek niteliklere sahip olabilmeye şansları çok azdır. İş kazaları, yaptıkları işlerin en riskli yönünü oluşturmaktadır. Çocukların çoğunun vücudunda yanık yaralarına, dişleri kırılmış ya da takma diş kullananlara rastlanmıştır; ellerini kollarını makinalara kaptırma risklerinin yoğun olduğu ortamlarda çalıştıkları gözlenmiştir. Kaynak işlerinde çalışanlar göz akıntıları ve görme bozukluklarından şikayetçidirler. İş kazasına uğrayarak çalışamayacak duruma gelen arkadaşlarının hiçbir hak talep edemeden işten ayrılmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Sanayi sitesi içinde ilkyardım odası bulunmakla birlikte bir sağlık görevlisi olmadığı gibi kapısı sürekli kilitli durumdadır.

Sokakta çalışan çocuklar; kışın soğuğu, yazın sıcağında her türlü istismara açık olarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ağır simit tepsileri, boya sandıklarıyla sabahtan akşama kadar şehri birbaştan birbaşa dolaşan çocuklar çok geç saatlerde genellikle evlerine de yürüyerek dönmektedirler. Günde 100-250.000 TL. arasında kazanan bu çocuklar sokakta zabitanın, polisin mallarını satabilmek için ısrarcı davranışlarıyla nedeniyle diğer insanların aşağılayıcı davranışlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Trafikte cam

silen, arabaların önlerini kesen çocuklar büyük ölçüde trafik kazalarına uğrama riskiyle karşı karşıyadırlar.

d) Yasalar ve Uygulama Güçlükleri Nedeniyle Zarara Uğrayan Çocuk

Çocuklar, işverenler için 'ucuz işgücü' kaynağını oluşturmaktadır. Çalışan çocuklara yönelik yasalar düzenlemelerin eksikliği ve uygulama güçlükleri, yeterli kontrollerin yapılmaması yasal olmayan uygulamalara göz yumulması çocukların istismara uğradıkları diğer bir alanı oluşturmaktadır. Görüşmeler sonucu sonuçlar günde 15 saate yakın, çoğu haftada birgün bile izin kullanmadan sigortasız olarak çalıştırıldıklarını, bazı çocuklar patronları tarafından dövüldüklerini belirtmişlerdir. Hastalandıklarında ya da iş kazası durumunda kolayca işlerine son verilmekte, ücretleri partonları tarafından keyfi olarak belirlenmekte, çocukların çoğu çalıştıkları yere kayıtlı dahi görülmemektedirler.

Sonuçlar

Çocuklar ya hiç eğitim görememekte ya da yarıda bırakılmaktadırlar. Kendilerini toplumdaki diğer çocuklardan farklı, 'aşağı' görmeleri sonucu düşük benlik kavramı oluşturmalarına neden olmakta, dengeli bir birey olarak yetişebilmeleri güçleşmekte ya aşırı içe kapalı ya da saldırgan davranış özellikleri göstermektedirler. Gelecekte niteliksiz iş gücüne önemli bir potansiyel oluşturan bu çocuklar, zorunlu göçün getirdiği topluma uyum sorunları ekonomik güçlükler içinde suça, yasa dışı yollara yönelmelerini kolaylaştırmaktadır. Yaptıkları işin niteliğine göre kalıcı da olabilecek sağlık sorunları, hatta hayatları boyunca bir daha çalışamayacakları iş kazalarına maruz kalabilmektedirler. Eğitim olanaklarından mahrum kalan çocuklar zihinsel ve bedensel gelişimlerini tamamlayamadıkları gibi geleceğe umutla bakabilme ve bir meslek sahibi olabilme şanslarını da çok erken yaşlarda tümüyle yitirmektedirler.

